

HEINRICH EISENSCHMIDT

Mälestusi Krümmeri
õppeasutusest Võrus

Saksa keelest tõlkinud Ene Kuus

Tõlgitud väljaandest

H. Eisenschmidt

Erinnerungen aus der Krümmerschen Anstalt
und aus des Verfassers eigener Schulzeit

Druck von Heinr. Laakmann

Dorpat, 1860

Tõlgitud on raamatu I osa, lk-d 7–79

Toimetanud Katrin Kern

Korrektuuri lugenud Triinu Tamm

Kujundanud Maris Kaskmann

© Tõlge. Ene Kuus ja Loomingu Raamatukogu, 2024

© Järelsõna. Katrin Kern ja Loomingu Raamatukogu, 2024

Kolleegium

Toomas Haug, Tiit Hennoste, Maarja Kangro, Lauri Kitsnik, Hasso Krull,
Maria-Kristiina Lotman, Ilona Martson, Mati Sirkel, Elle-Mari Talivee,
Marek Tamm, Jaak Tomberg, Udo Uibo

Toimetus

Harju 1, 10146 Tallinn

Tel: 627 6425

E-post: LR@loominguraamatukogu.ee

Trükkinud Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 1406-0515

ISBN 978-9916-713-79-2 (trükis)

ISBN 978-9916-713-80-8 (epub)

EESÕNA

Need selle raamatukese lugejad, keda seovad minuga ühised mälestused Võrust, ei vaja mingit minupoolset vabandust tema väljaandmiseks, seda enam, et paljud neist on mind selleks isegi julgustanud. Tundkuna lugemisel kas või osakest sellest rõõmust, mis mind selle kirja panemisel valdas, sest ma asetasin end sellesse oma õpetajategevuse aega, mil ma ise noore, terve ja heatujulisena olin tõsiste ja kõrgete eesmärkide nimel seotud rõõmsate edasipüüdlike noortega. Aastate jooksul olen saanud oma õpilastelt arvukalt tõestust, et minu isiksus ja õpetamine on jätnud neile kestva mälestuse. See on mind sageli ootamatult rõõmustanud ja minu tuhmuvat vaimu taas elavdanud.

Mälestused iseenese kooliajast lisasin ühelt poolt selleks, et uskusin neid oma õpilastele huvipakkuvad olevat, teisalt aga, et pakkuda midagi lugejale, keda mälestused Võrust ei puuduta, kui see raamatuke nende kätte peaks sattuma.¹

Tartus augustis 1860

¹ Käesolevas väljaandes piirdatakse mälestustega Krümmeri koolist. – *Toimetaja märkus.*

I PEATÜKK

Kuidas ma Võrru jõudsin

*Per varios casus, per dot discrimina
rerum tendimus in Latium.*²

Kes ei riski, see Võrru ei jõua.

Ma pole kunagi teada saanud, kust pärineb see kõnekäänd, mida ma Tartus esmakordselt kuulsin, aga minu puhul osutus see teatud mõttes tõeks. Kõikide nende valede ja eelarvamuste juures, mis 25 aasta eest Saksamaal Venemaa kohta levisid, oli ümberasumine Vene riiki, rääkimata pikast reisist, igatahes julgustükk. Mina aga jõudsin Saale romantilistelt kallastelt soise Tamula järve äärde, kus Võru linn asub, alljärgnevalt. Olin sooritanud teoloogieksami ja mind ootas väherõõmustav väljavaade kandideerida loendamatuteks aastateks täis tööd ja loobumisi mõne maakoguduse hingekarjaseks. Just sel ajal oli Krümmer ühele oma tuttavale, kes oli Jenas eradotsent, teinud ülesandeks leida talle üks õpetaja. Pakkumine tehti ka mulle, ja oma vanematelt nõusoleku saanud, võtsin selle vastu, nagu ka saadetud reisiraha. Julgust selleks reisiks nii kaugemale maale andsid ühe Weimari kõrgemal-seisva härra muljed, kes oli noorpõlves külastanud sugulasi Liivimaal ja tutvunud ka Võruga. Asusin reisile, mille kavatsesin täielikult maitsi läbida, 1835. aasta septembri alguses. Kuidas küll ajad on sellest peale muutunud! Mõne aasta eest läbisin sama teekonna poole väiksemate kuludega ja nii mitme päevaga, nagu tookord kulus nädalaid, ja ometi reisisin ma juba siis vapustavalt kiiresti ja mugavalt, võrreldes varasemate aegadega, sest üks Liivimaa härra, kes eelmise sajandi lõpul Wittenbergis õppis, vajas ainuüksi reisiks Wittenbergist Jenasse kolm nädalat. Pimedal vihmasel ööl sõitsin ma täiesti üksinda Preisi postivankril üle piiri Tauragässe, kus mind tollipunktis, nagu hilisematelgi reisidel, kiiresti ette võeti ja humaanselt koheldi. Ka kuulsin siin ühe ametniku käest Krümmeri õppeasutuse kohta häid sõnu, mis oli minu jaoks suur lohutus. Sealt alates reisisin vankril lootusrikkalt edasi.

² Ees tuhat õnnetust, ees meil mitmed ja / mitmed vaevad, enne kui Latium käes. Vergilius, *Aeneis*. Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1975, lk 17, tlk Ants Oras. – *Siin ja edaspidi tõlkija märkused*.

Kahjuks polnud ma kusagilt saanud kindlat selgitust kulude kohta, mis reisirahast tekivad, kuna polnud kohanud kedagi, kes oleks sellise teekonna juba ette võtnud, ja kuigi ma igal võimalusel vältisin ebavajalikke väljaminekuid ja peatusi, sulas minu reisiraha kiiresti kokku; sellele lisaks olin ma rahavahetusel teadmatusel oluliselt petta saanud; seepärast olin juba Jelgavast alates tõsiselt mures. Riias, kus ma olusid tundes oleksin võinud pikema jututa Krümmeri nimel raha saada, sest mul oli ette näidata tema kiri, ei peatunud ma pikemalt ega söandanud postijaamas süüagi. Mingil juhul ei suutnud ma tookord enesele ette kujutada, et ma kunagi hiljem Riia kaudu reisisid saan siin tunda sõbralike sugulaste armastusväärset külalislahkust. Sõitsin edasi pimedas öös, vihma valas nagu oavarrest ja olin läbimärg ning meenutan veel tänagi seda mõnutunnet, kui Engelhardti mõisa postijaamas leidsin eest sooja toa, kus end soojendada ja kuivatada sain. Ettevaatusest kokkuhoidu taotledes sõitsin aga siit varsti edasi ja mäletan ainult, et ülejäänud osal ööst valgustas mind põhjataeva kahvatuses Halley komeet. Kuigi ma polnud Riias saadik peaaegu midagi söönud, juhtus Udernas see, mida juba ammu olin kartnud. Rahapuuduses pidin oma taskukella panti jätma, et Tartusse jõuda. Aga olen siiani tänulik selle sõbralikkuse eest, mida mulle mu kitsikuses osutati. Postipoiss sai korralduse mind mitte mingisse võõrastemajja viia, vaid talle anti ühe elamiskõlbliku üürikorteri aadress. Nii jõudsin Tartusse, mulle täiesti tundmatusse linna, kus pidin mõnda aega peatuma, ilma ühegi tuttava ja ühegi kopikata taskus, sest viimased kümme kopikat oli saanud postipoiss – tõeliselt kriitiline olukord! Siiski kestis minu kitsikus vaid mõne tunni. Nimelt pidin viima kirjad ja tervitused härra professor Goebelile tema sugulastelt minu kodulinna, kes siis võttis mind oma majja ja perekonda, kus ma mitte ainult seekord, vaid alati, kui asjaolud mind Tartusse tõid, sain tunda sõbralikku külalislahkust, mille eest ma elu lõpuni tänulik olen. Tema viis mind ka teistesse perekondadesse, ja nagu kõiki võõraid Tartus, võeti mindki sõbralikult vastu. Olin aga Tartusse tulnud selleks, et Krümmeri soovil eksam sooritada. Astusin kõik selleks vajalikud sammud ja sooritasin tavalise koduõpetaja eksami. Oleksin ma kõiki asjaolusid tundnud, oleksin võinud sooritada vanemõpetaja eksami, milleks ma vähemalt vanade keelte tundmises võimeline olin. Nii ei veetnud ma Tartus oktoobri esimesed kaks nädalat mitte ainult murelt, kuna olin vahepeal härra Krümmerilt väikese toetuse saanud,

vaid ka väga meeldivalt, kuna peaaegu iga päev tõi huvitavaid tutvusi ning majaproua varustas mind Liivimaa kombe kohaselt kõige ka Võrru-sõiduks. Kuna tookord puudus Tartu ja Võru vahel postijaam, anti mulle talumees kahe hobusega, kellega siis oma reisi viimasele lõigule asusin. Olusid tundmata sõitsin mööda parimast kõrtsist Võru ja Tartu vahel ning ööbisin halvimas. Järgmisel päeval, 21. oktoobril, nägin Võru linna esimest korda, ja võib vaid aimata, millise ootusega. Kahjuks oli päev sombune ja sadas lörtsi ning seetõttu on mõistetav, et Võru ei jätnud ei kaugelt ega lähedalt esinduslikku muljet. Loomulikult on mulje palju soodsam, kui näha sillerdavate veepindadega ümbritsetud linna päikeselisel suvepäeval ja ta näib, nagu üks poiss kunagi ütles, vähke täis kausina, millel petersell ümberringi.

Oli hiline pärastlõuna, kui ma selle vastiku lörtsise ilmaga Võrru jõudsin, läbikälmunud, aga terve. Ei saa öelda, et elu Võru tänavatel oleks mind hämmastanud; oli vaikne, väga vaikne. Üksikul turuplatsil hävitasid kolm melanhoolset hane viimaseid riismeid platsi looduslikust kattest. Üks poolkivinenud saianaine tänavanurgal ja igavlev pudukaupmees oma viletsa väljanägemisega maja ees esindasid tänavatel ainsana kohalikku elanikkonda. Mainitud saianaise juhatuse järgi leidsin peagi õppeasutuse, kus mind härra Krümmeri poolt sõbralikult ja poiste poolt uudishimulikult vastu võeti ning seejärel minu tuppa, 12-ruutmeetrisse salongi, mis oli küll igati eluks vajalikuga sisustatud, juhatati.

Nii istusin ma nüüd oma toas, aga hoolimata väljast kostvast sagnast tundsin end väga üksikuna. Keegi ei tulnud minu juurde, keegi ei küsinud minu järele, ainult mõned suupisted, mis mulle tuppa saadeti, tõendasid, et mind polnud unustatud. Ise ma peaaegu ei lahkunudki toast, sest mind häiris poiste uudishimulik jöllitamine. Minu esimesed tunnid õppeasutuses olid väga ebamugavad. Mind polnud kellelegi esitletud ja ma ei tundnud kedagi. Ainult Hultsch küsis minult järgmisel päeval, kuidas end tunnen. Härra Krümmeriga kohtusin söögilauas, kuid sellega meie suhtlemine ka piirdus. Olin oodanud, et kohe pärast saabumist rakendatakse mind tööle, aga härra Krümmer ei lausunud selle kohta sõnagi. Lõpuks läksin ise tema tuppa ja küsisin, kas minu jaoks vahest mingit tegevust leidub. Nüüd siis tulid minu ülesanded õppeasutuses jutuks ja sai kindlaks määratud, et alustan järgmisel päeval. Lõiguke vanast päevikust, mis mul siiani alles on,

annab teada, et alustasin õppeasutuses õpetamist ja sellega Liivimaal oma õpetajatööd, mis juba 25 aastat on kestnud, 23. oktoobril 1835 ja nimelt neljanda klassi ajalootunniga.

II PEATÜKK

Krümmer

*Quod munus reipublicae afferre majus
meliusve possumus, quam si docemus
atque erudimus juventutem?*³

Olgu see Cicero („De divinatione“, II) kiidukõne, mida võib kohandada kogu õpetajaskonnale, mõeldud asendama kõike, mida ma oma austatud õpetamis- ja kasvatustöö meistri kohta pole piisavalt või olen liiga lühidalt öelnud, ja seepärast panen selle suurima heameelega käesoleva peatüki motoks, kuna härra Krümmer, hoolimata oma suurepärasest tegutsemisest ja sadadest tublidest meestest, kes tema õppeasutusest on riigi teenistusse läinud, pole minu teada mingisuguse avaliku tunnustuse osaliseks saanud.

Mul on väga kahju, et ei saa selle kirjutise ehteks tuua Krümmeri portreed nendest aegadest, millest kirjutatan. Välimuselt keskmist kasvu ja jässakas, peegeldusid tema näojoontes selgelt tema olemuse põhiomadused: energilisus, kindlameelsus, mõistus ja heatahtlikkus. Sama iseloomulik oli tema käekiri: jõuline, selge ja meeldiv ka põgusates ridades.

Krümmeril olid suurel määral olemas kõik ühe õppeasutuse juhile vajalikud omadused, eelkõige väsimatu tegutsemistahe koos rahu ja ettenägelikkusega. Üks juhtum õppeasutuse ajalooannab tema haruldastest omadustest sedavõrd ilmekat tunnistust, et pean sellest põhjalikumalt kirjutama. Krümmer oli avanud Eestimaal Ehmja mõisas kooli, kus peagi käis üle 40 poisi. Ühel laupäeval, kui kogu koolipere söögilauas istus, puhkes tulekahju ja kogu maja põles nii kiiresti maha, et härra Krümmer suutis päästa vaid ühe laeka, õpetajad mitte midagi ja õpilased ühe ladina keele grammatika õpiku, mis juubeldades

³ Kas võiksime tuua riigile veel suuremat kasu / kui see, et õpetame / ja harime noorsugu? (Ladina k.)